

Měřínský, Zdeněk; Plaček, Miroslav

Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských, válek do 1. třetiny 16. století

Archaeologia historica. 1991, vol. 16, iss. [1], pp. 215-232

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139938>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských válek do 1. třetiny 16. století

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ — MIROSLAV PLAČEK

Umrtvení stavební činnosti na úseku hradní architektury v předhusitské periodě (srov. Měřinský—Plaček 1988, 233) pokračovalo i v období samotné revoluce a válečných událostí let 1419—1436. Vyplyvá to i z faktu, že krize feudalismu, která se koncem 14. a počátkem 15. století teprve ohlašovala, propukla po roce 1419 v plné síle a neklidné poměry na Moravě nebyly jakékoliv tvořivé činnosti příznivé. Kupodivu ani pro tolik zdůrazňovaný vliv husitských válek na vývoj fortifikací není k dispozici dostatek důkazů. Bezprostředních a zvláště moderních prvků reagujících na nové progresivní změny ve vojenství (rozumíme tím opevnění s flankovacími prvky pro palné zbraně, zejména většího kalibru) je zde opravdu poskrovnu. Povšimla si toho již D. Menclová (1961, 469—470) ve své studii dotýkající se časově dlouhého období od husitských válek až do 1. poloviny 16. století, kdy gotika již doznívala. I na základě nových výzkumů lze konstatovat, že retardační a „historizující“ tendence nabývaly vrchu nad progresivními až do plného ovládnutí Moravy Matyášem Korvínem po olomouckém míru v roce 1478. Teprve pak dochází k postupnému obratu, ale úplného vítězství aktivní obrany nad pasivní defenzivou (přímý postřel shora) je dosaženo až s definitivním prosazením renesance.

Významným obohacením starších hradních staveb jsou jejich pozdně gotické úpravy, přestavby a rozšíření, které sledují zvětšení obytných a provozních ploch se současnou snahou po zvýšení pohodlí, a to zejména po polovině 15. století. Úsilí dosáhnout převahy obytně reprezentativních složek nad obranně užitkovými není však u nás tak zřetelné jako třeba v Uhrách, kde styky královského dvora s italským prostředím působily velmi inspirativně, a projevují se recepcí některých raně renesančních prvků. Proto i těch několik málo moravských hradních novostaveb se podobá více svým pochmurným a hrubým předchůdcům, než zámecky koncipovaným uherským vrstevníkům (např. Ozora, Visegrád — dolní stavba atd.; srov. Feld 1985). Větší důraz na obytně reprezentativní složky zděnáme u městských hradů, kde se přece jen projevuje potlačení vojenského charakteru a jisté uvolnění je využito ke zlepšení podmínek obytných. Tyto stavby se však dodnes v původním vzezření nedochovaly, a tak usuzujeme z torz zdeformovaných pozdějšími přestavbami či zřícenin ve větším nebo menším stupni dochování.

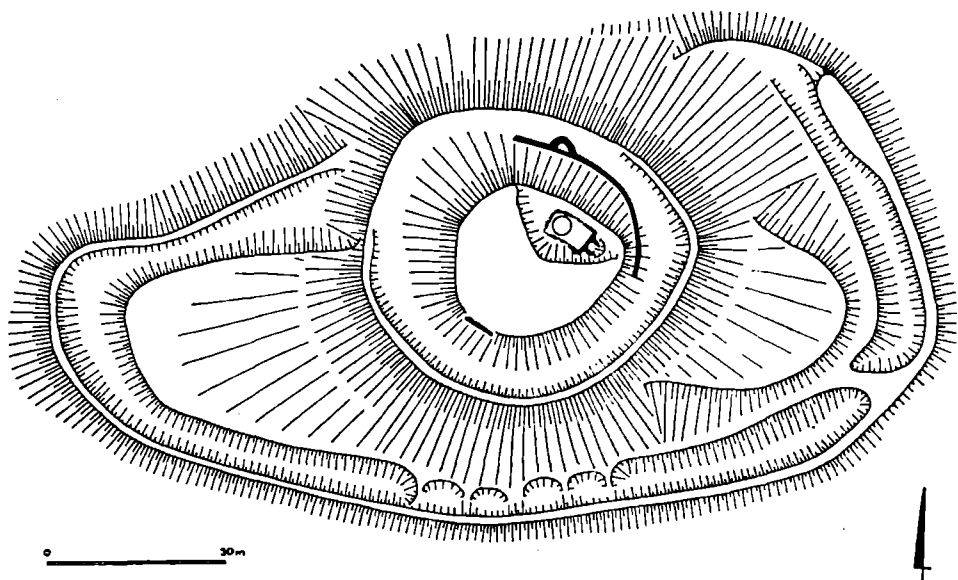
Ze samostatně situovaných novostaveb ve výšinných polohách můžeme uvést především Čepičku u Tišnova (obr. 1) a Hradisko u Svitávky, které spojuje nejen doba existence — 1. polovina 15. století, a to, že byly odhaleny archeologickými výzkumy, ale pravděpodobně i vojenský charakter obou lokalit. Druhá z lokalit je dosud bohužel publikována jen dílčím způsobem. Jádrem zděného opevnění (70×20 m) na místě staršího opevnění na osamělém protáhlém kopci u Svitávky byla hranolová věž 10×11 (~) m se zdmi 1,8 až 2,5 m (průměrně 2,1 m) silnými. Stála přibližně uprostřed dispozice a za ní (z hlediska přístupu) na západě se ve výkopu objevila zeď budovy se šikmým okénkem do suterénního prostoru. Obvodní fortifikace nebyla všude kamenná a zdá se, že stavba nebyla v zamýšlené podobě dokončena. Archeologická

situace datuje existenci kamenného hradu do 1. poloviny 15. století, písemné prameny mlčí (srov. Štrof 1984, 82–83).

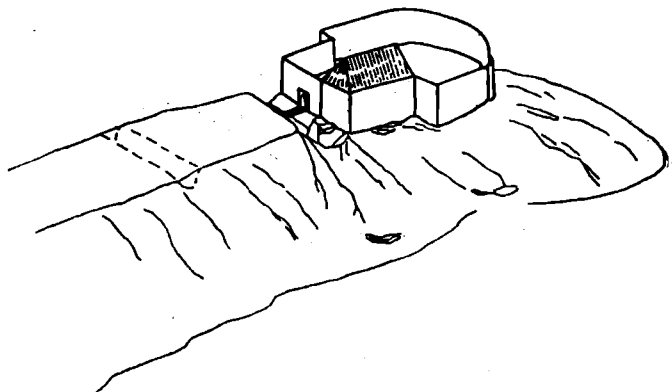
Stejně je datován objekt na vrchu Čepička nad klášterním areálem v Předklášteří u Tišnova. Také zde se rýsuje půdorys hranolové, zřejmě věžovité stavby s cisternou v suterénu, osazené do chráněné polohy na samý okraj svahu. Proti mírnějšímu klesání a šjií spojující kopec s okolním masivem je hrádek opevněn příkopem a valem, pod věží je odkryt úsek hradby s obloukovitou baštou, asi ke kontrole cesty vedoucí pod ní. Ani zde pravděpodobně nedošlo k definitivnímu dostavění celého objektu (srov. Belcredi 1990).

Ve třicátých letech 15. století také započala stavba hradu v Brtnici (obr. 2). Na rozdíl od předchozích lokalit, které budovali vojensky orientovaní příslušníci nižší šlechty, založili Brtnici páni z Valdštejna v důsledku dobytí jejich hradu Rokštejna Jihlavskými (Měřínský—Plaček 1989, 37). Bezvěžová dispozice byla do konce 15. století rozšířena o předhradí s mohutnou hranolovou věží, která byla v renesanci využita jako kuchyně a obytná a hospodářské budovy (srov. Měřínský—Plaček 1989, 25–39).

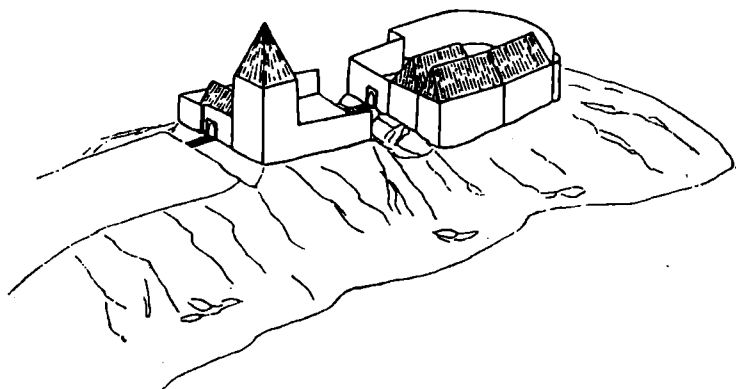
Podobnou dispozici měl i Nový Světlov nad Bojkovicemi (obr. 3), jenž byl postaven koncem 15. století jako náhrada za zaniklý Světlov. Směrem k přístupové straně se konvexně tvarovaná zeď připojovala k protáhlému paláci (41,5 × 11,5 m), který byl situován v chráněné poloze. Vstup byl věžovitou branou vsazenou do západní části hradby (Šimeček 1989). V podobě hradu došlo ke značným změnám při romantické novogotické úpravě v 19. století, již přísluší i velká západní věž. Poslední výšinnou novostavbou byl tzv. Starý zámek v Jevišovicích, zbudovaný náhradou za zničený hrad po roce 1450 v ostrožné poloze v sousedství městečka. Dvoudílná dispozice byla silně přestavěna z jnéna v renesanci a za pobělohorského majitele Ludvíka Raduita de Souches a jeho dědiců (Audy 1965, 22). Také Jevišovice neměly zřejmě hlavní věž. Na zámku nedošlo bohužel prozatím k provedení stavebně historického průzkumu, ale z existence pozdně gotických článků a rozboru novodobých půdorysů je nepochybné, že gotické konstrukce se uchovaly v obvodních zdech a ve hmotě jihozápadní a jižní části zámku.



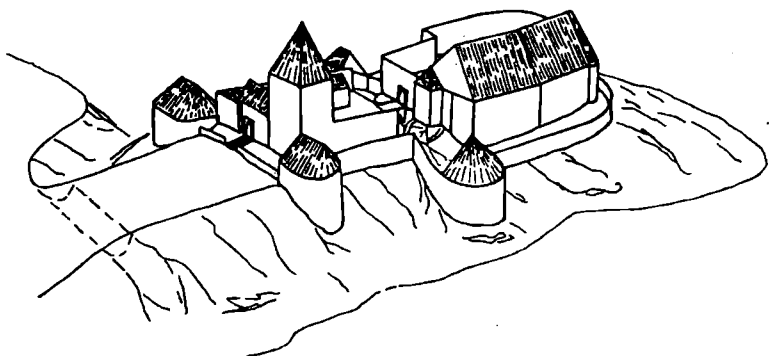
Obr. 1. Čepička u Tišnova (okr. Brno-venkov). Situace fortifikace nad klášterem Porta coeli (podle L. Belcrediho).



1

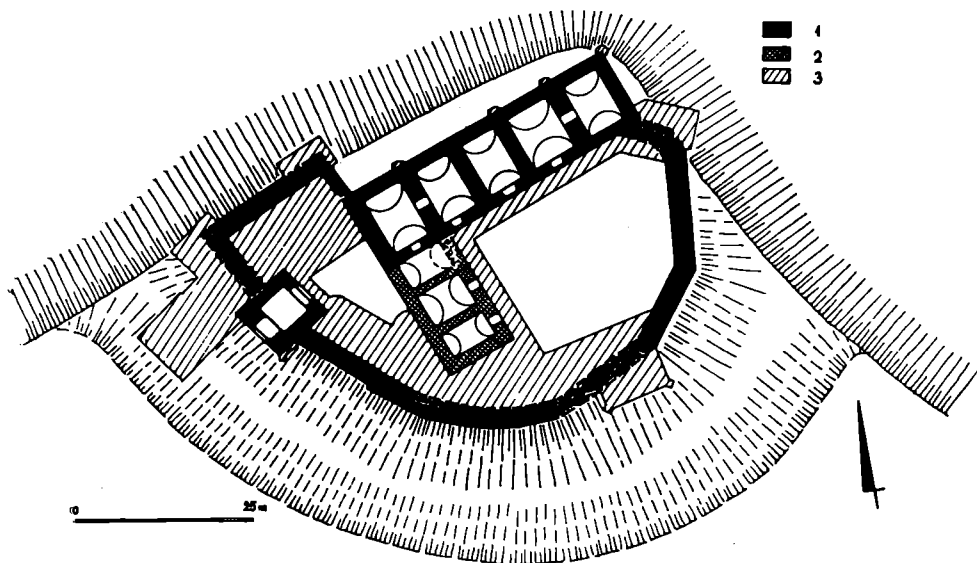


2



3

Obr. 2. Brtnice (okr. Jihlava). Hmotová rekonstrukce hradu. 1 — okolo roku 1440, 2 — kolem roku 1470, 3 — okolo roku 1530.

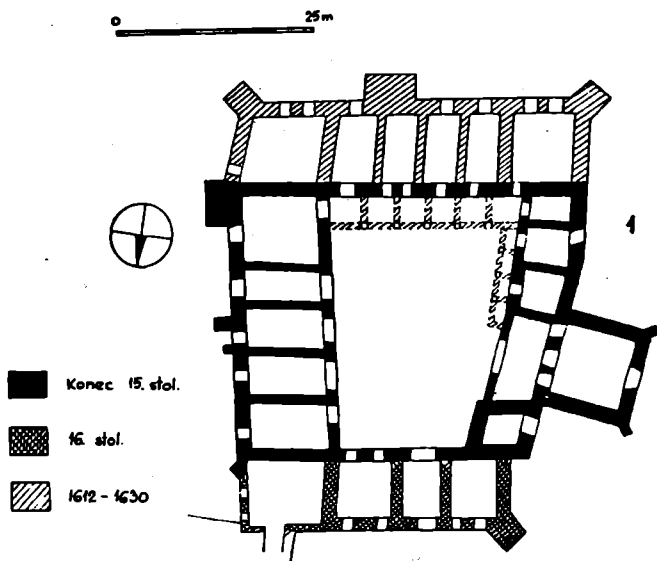


Obr. 3. Nový Světlov u Bojkovic (okr. Uh. Hradiště). Schéma gotického stavebního vývoje. 1 — I. pozdně gotická fáze, 2 — II. pozdně gotická fáze, 3 — rozsah stávající zástavby.

Další hradní stavby vznikaly ve vazbě na města, konkrétně v ohradě jejich opevnění. Pravidelný rozvrh (49×36 m) měl hrad v nároží městských hradeb Nového Jičína. Jeho zárodkem snad byl kamenný dům Voka z Kravař zmiňovaný v roce 1380. Hlavní dobu výstavby datují historické relace a dochované architektonické články do 2. poloviny 15. století, kdy vzniklo jihovýchodní a jihozápadní křídlo. Dostavbou severovýchodního křídla oddělujícího jádro hradu od předhradí byl jeho gotický vývoj na přelomu 15. a 16. století dovršen (Líbal—Reml 1967, 12—14).

Na přelomu 15. a 16. století byla postavena čtyřúhelná dispozice hradu v Bílovci, která se připisuje Janu a Václavovi z Fulštejna. Pozdější přestavby však jeho vzhled setřely podobně jako u hradu v Bruntále, jenž stál rovněž v severním nároží opevnění města. Vůči městu ho vyděloval lomený oblouk hradby s příkopem a zástavba byla přiložena ke staré hradbě (Weinelt 1937a, 9). Také on podlehl rozsáhlým přestavbám, zejména renesančním (srov. Bříza 1978), takže o jeho vzniku ve 2. polovině 15. století můžeme usuzovat pouze z historických souvislostí a první zmínky k roku 1506. Přelomu 15. a 16. století přísluší také zámek v Hlučině, který nahradil zpustlý Landek a jenž se připomíná roku 1518 (Hosák 1938, 807). Rovněž jeho pravidelná, značně přestavěná dispozice obsahuje pozdně gotické prvky datované nápisem k roku 1525.

Téměř nově byl na místě husity poničeného staršího objektu vysunutého z městských hradeb postaven hrad ve Vyškově. Stalo se tak brzy po skončení husitských válek (roku 1449 se uvádí nový hrad) a k rozšíření došlo po roce 1468 za biskupa Tasa z Boskovic (Zháněl 1956), čímž byl v podstatě základní vývoj jeho lichoběžníkového trojkřídlého rozvrhu ukončen. Svědčí o tom pozdně gotické články a točitá schodiště, jakož i zazděný znak biskupa Tasa. Spornou zůstává otázka vzniku městského hradu v Moravské Třebové (obr. 4). Z. Kudělka (1958a, 254; srov. Umělecké památky Čech 1978, 422—423) soudí na založení až v devadesátých letech 15. století, z nichž nepochybně pochází známý portál, již renesančním forem, datovaný rokem 1492, a architektura kaple. Čtyřkřídlé jádro s kosočtverečnou věží situované opět v nároží hradeb bylo bohužel po požáru roku 1840 sneseno, ale dvě z křídel zřejmě pocházela z renesančního údobí. Ze zpráv není možno získat úplnou jistotu, ale formulace většiny z nich a přístavba kaple k jádru hradu nasvědčují možnosti vzniku nejméně před rokem



Obr. 4. Moravská Třebová (okr. Svitavy). Vývojové schéma jádra zámku (podle Z. Kudělnky).

1464. Přitom stále není vyloučeno založení v první polovině 14. století, což může ověřit pouze archeologický průzkum.

Podobně jako hrad v Moravské Třebové, stávala na místě starší fortifikace (připomínána roku 1398) severně od renesančního zámku v Hranicích pravidelná městská tvrz. Jejím stavebníkem byl na přelomu 15. a 16. století asi Vilém z Pernštejna a po odstranění v roce 1959 z ní zůstala jen část opevnění s okrouhlou baštou (Hosák—Indra—Jašková 1969, 51, 52). Novostavbu sídla situovanou na okraji svahu v městečku Kelči vybudovali zástavní držitelé tohoto biskupského léna, bratři z Heršic, po roce 1455. Pravoúhlý rozvrh (30 × 33 m) s dvojprostorovou patrovou obytnou věží na východě měl charakter větší tvrze. Brzy nato bylo sídlo rozšířeno Dobešem Černohorským z Boskovic, který vystavěl nový podélný palác u obytné věže a parkánovou zeď, takže roku 1499 se již objekt nazývá zámek (Eliáš 1979, 79—81).

Čtyřhrannou středověkou stavbu (21 × 28 m) ukrývá ve své hmotě zámek v Kurovicích, i když tentokrát stojí ve venkovském prostředí. Z rozboru půdorysu vystupuje jedna gotická budova a nárožní hranolová věž, ale celá stavba spíše typologicky náleží do kategorie tvrzí. Literatura (Eliáš 1986, 181) předpokládá postavení sídla ve druhé čtvrtině 15. století.

Novostaveb bylo tedy relativně velmi málo. O to více bylo přístaveb, rozšíření o nová předhradí a obytné prostory, které měly řešit požadavky související se vzrůstajícími nároky na pohodlí a komfort bydlení. Tak byl značně přestavěn hrad v Zábřehu, jehož starobylý okrouhlý půdorys a historické relace svědčí o založení ještě ve 13. století. Přestavba je do roku 1478 datována deskou osazenou v průjezdu dnešního zámku. Rovněž rozsáhlou přestavbou prošel čtyřúhlý hrad (60 × 45 m) v Hodoníně, jenž však počátkem našeho století úplně ustoupil tabákové továrně a jeho uspořádání známe jen díky starým plánům (Prokop 1904, 544). V době, kdy Hodonín měli v zástavě páni z Kunštátu, obsahoval nejméně dvě víceprostorová křídla (severní a východní), přestavěná Janem a Heraltem Kunou na přelomu 15. a 16. století (Čerešňák—Zemek et al. 1979, 71), a věžovitou bránu.

Pronikavou přestavbu hradu v Tovačově realizoval okolo roku 1490 významný humanista Ctibor Tovačovský z Cimburka (Nováková 1966). Přibližně obdélný rozvrh

(58 × 50 m) se dvěma staršími paláci, polygonem ukončenou kaplí a branskou věží vybavil již renesančním vstupním portálem datovaným k roku 1492 (Hlobil 1973; 1980). Za Pernštejnů od roku 1503 bylo přebudováno rozsáhlé předhradí (věž brány nese erb Jana z Pernštejna), vystavěno východní křídlo a hlavně mohutný a moderní opevňovací systém. Skládal se ze sypaných valů se zemními rondely a úpatní zídou, které obklopovaly jak hrad, tak předhradí (srov. Hlobil 1973, 14). Přímou analogií je fortifikace zámku v Pardubicích, jejímž stavebníkem byl Vilém z Pernštejna a která byla ukončena roku 1511 (Pavel 1954, 13).

Pernštejnové věnovali mimořádnou pozornost i svému rodovému hradu, který v roce 1460 vyhořel. Od konce století byl vystavěn nový trakt s rytířským sálem, velká východní hranolová věž s průjezdem a vstupní hala. Poté až do poloviny 16. století probíhala výměna architektonických článků z nedvědickeho mramoru, až hrad nabyl „mramorové“ podoby, jež se uchovala dodnes (Kudělka 1958, 10, 12). Páni z Cimburka, jmenovitě Adam, provedli po roce 1495 zase úpravy Buchlova, spočívající v překlenutí řady místností, zejména v severní a východní části (Bartušek—Svoboda 1955, 4).

Dobře patrné jsou také snahy po zvětšení obytných a reprezentačních prostorů na těch hradech, které přečkaly válečné události husitského období a střetnutí česko-uherská v letech 1465—1478. Nový palác na západě hradního jádra dostaly biskupské Hukvaldy a další, jenž byl vysunut do parkánu, byl postaven na jihovýchodě (Menclová 1971, 17). Jejich stavebníkem byl Dobeš Černohorský z Boskovic, o němž ještě uslyšíme. Nový palác postavili také v polovině 15. století páni z Kravař ve Strážnici a v poslední třetině tohoto věku došlo k vysunutí nového paláce před starší obvodní hradbu v Uherském Ostrohu (Plaček 1983, 332, 335). Rovněž ve Šternberku bylo po polovině 15. století pány z Kravař vystavěno nebo zcela přestavěno západní křídlo



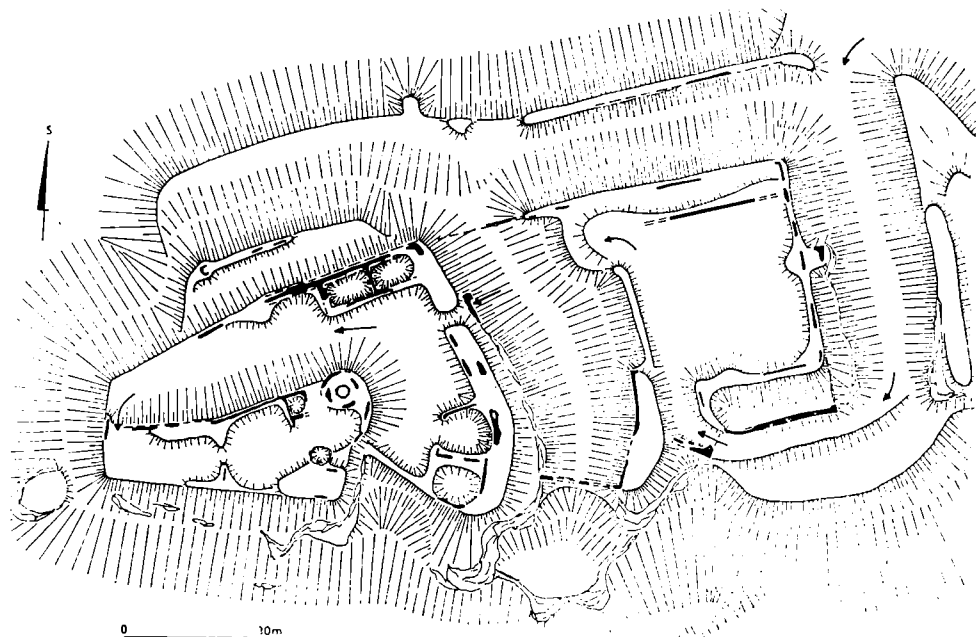
Obr. 5. Lomnice u Tišnova (okr. Blansko). Arkýř pozdně gotické kaple.

hradu (Bartušek—Kubátová 1951, 4). Stavební činnost probíhala po polovině 15. století i na hradě v Lomnici, jejímž nejvýznačnějším reprezentantem je tvarově bohatá hradní kaple, vestavěná do staršího paláce (obr. 5).

Celá řada hradů byla v tomto období rozšířena o nová předhradí. Dilem krále Jiřího z Poděbrad bylo předhradí rodového sídla v Kunštátu, k jehož vybudování došlo po polovině 15. století, a které obsahovalo i věž zvanou Kunštátská nebo Poděbradova (Hrady, zámky a tvrze 1981, 132; srov. Prokop 1904, 535). Nové západní předhradí s hospodářskými a obytnými budovami dostal na přelomu 15. století i Sovinec, gotické úpravy paláců s ojedinělými renesančními prvky však zde probíhaly až do poloviny 16. století (Spurný 1964). Po roce 1446 obdržel vstupní předhradí na jihovýchodní straně Cimburk u Městečka Trnávky (Weinelt 1937, 50). Bylo téměř čtvercové, obsahovalo hospodářskou budovu a dovnitř otevřenou branskou věž. Boční postřel zajišťovala z hradby vysunutá válcová bašta na jihu a hranolová na severu.

Z poloviny 15. století pochází také pravidelné předhradí hradu v Dolních Loučkách (obr. 6), které obsahovalo hospodářská stavení a přístupový koridor (Plaček 1987, 246, obr. 2: 1 na s. 248). Poněkud jiný charakter mělo velké a rovněž pravidelné předhradí hradu Lukova, v jehož severovýchodním nároží stojí pětiboká věž zvaná Svatojánska. Kromě hospodářské funkce, o níž svědčí rozptýlená zástavba, mělo za úkol pojímat vojenský oddíl a současně suplovalo předsunuté opevnění, jímž byl nepřítel vzdalován z nebezpečné blízkosti vlastní pevnosti. J. Kohoutek (1985, 320) předpokládá vznik tohoto útvaru za Albrechta ml. ze Šternberka koncem 15. století. Rozlehlá a téměř pravidelná předhradí s vydělenými předhradními akropolemi, rámcově datovaná do doby kolem poloviny 15. století a po ní, byla také na Zubštejně (Plaček 1986, 195, obr. 3 na s. 192) a severně od jádra bludovského hradu (Gardavský 1963, 57). Rovněž o jejich vojenském charakteru nemůže být pochyb.

Dostáváme se tak k rozšiřování hradů, která souvisejí s fortifikačními snahami vyrovnat obranu vzrůstajícímu potenciálu obléhacích prostředků. Počátky systema-



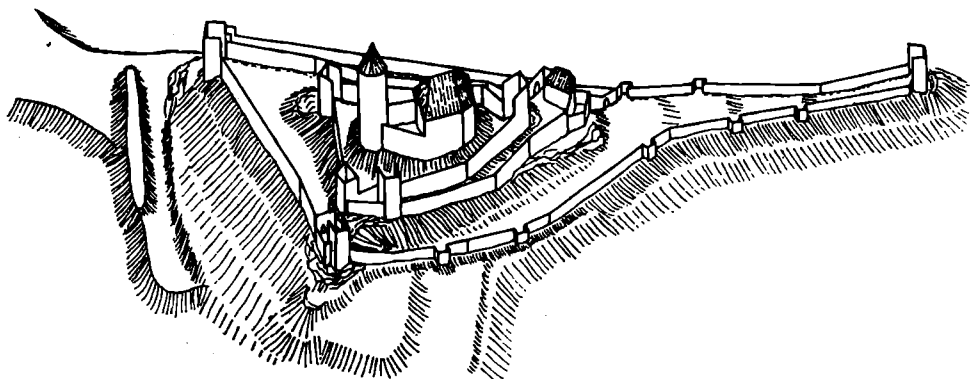
Obr. 6. Dolní Loučky (okr. Žďár n. Sáz.). Příklad pozdně gotického předhradí se vstupním koridorem a štítovou zdí druhého předhradí.

tického obléhání spojené se zformováním kvalitní pěchoty a užitím účinnější obléhací techniky (palné zbraně) postavily obranu před nelehký úkol — nalézt způsob, jak zvýšit odolnost a obranyschopnost existujících a nově budovaných opevnění. O tom, že se to v prvních třech čtvrtinách 15. století plně nepodařilo, svědčí enormně vysoký počet hradů dobytých hlavně ve válkách mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem. Zvýšení počtu dobytých hradů oproti husitskému období dokládá rychlou evoluci jak v taktice obléhání, tak ve zkvalitňování dělostřelby. Správná cesta zvyšování účinnosti obrany byla jen jedna — flankování, efekt odolnosti mohl být dosažen větší masivností konstrukcí a vzdálením palebných postavení obláhatelů od fortifikace. Obojí bylo získáno budováním dalších opevňovacích pásů opatřených moderními prvky.

Mezi nejstarší a přitom nejmodernější patří opevnění předhradí hradu ve Velkém Meziříčí. Bylo opatřeno mohutnou zdí flankovanou věžemi na půdorysu kruhových výsečí, respektive polygonu. D. Menclová (1961, 445) ho datovala do třicátých let 15. století a o jeho progresivnosti svědčí, že užití nárožních věží na půdorysu výsečí navrhuje například v letech 1550—1554 Sabastian Serlio (Balogh 1974, obr. 66).

Do druhé čtvrtiny 15. století také patří pásy opevnění s drobnými pravouhlými baštami či věžemi na Vranově, Frejštejně a Novém Hradě (obr. 7) u Hanušovic (Menclová 1961, 454; 1971; Gardavský 1961, 59). Tradice lucemburských městských opevnění, která zde bezesporu sehrála inspirační roli, se projevila v parkánové hradbě městské fortifikace v Jindřichově Hradci ještě po roce 1466 (Líbal 1960, 153). V téže době vznikl pás opevnění s hranolovou a pětibokou baštou hradu Cornštejna (Menclová 1964). Pětí hranolovými a jednou pětibokou baštou byl též zesílen nový okruh hradeb kolem hradu v Boskovicích, přičemž nejsilnější část hradby na severozápadě je ještě dvakrát odskočena. Tím jsou flankovací možnosti ohrožené strany dále zvýšeny. Tři čtvrtiny okruhu byly zbudovány po roce 1458, doplnění jižní části — již bez flankovacích prvků, ale se vstupní věžovitou budovou, bylo provedeno okolo roku 1500 (Kašička 1973, 221).

Před polovinou 15. století dostal úzký parkán také Cimburk, ovšem pás nového opevnění s půlválcovými baštami byl vybudován až po česko-uherských válkách koncem 15. století (Hurt—Svoboda 1940, 63). Dvě bašty byly situovány na koncích protáhlého areálu (severovýchodní byla dvojitá sdružená) a na dlouhých kurtinách tedy možnost bočního postřelu chyběla. Podobně bylo opevněno zadní předhradí Bítova, připojující k hradu klesající opýš hradního ostrohu. Jeho nejvzdálenější nároží zpevňovala břitová věž pravděpodobně z počátku 15. století, jejímž pendantem byla podobná věž, zpevňující čelní parkán jádra (Plaček—Procházka 1986a, 163). Jejich nepatrné vysunutí z linie hradeb snad dokládá minimální využití boční střelby a ranější dobu vzniku.



Obr. 7. Nový Hrad u Hanušovic (okr. Šumperk). Hmotová rekonstrukce hradu kolem roku 1450.

Obdobná situace je na hradě Pernštejně, kde byly do rohů staršího trojúhelného ohrazení kolem hradního jádra vsazeny válcová a břitová věž. Ve třetím vrcholu byla postavena věžovitá brána chráněná od východu hranolovou věží, stojící na skalisku před celem nejstarší části. Tato stavební činnost je nejčastěji datována do čtvrtiny 15. století (Menclová 1961, 451).

S opevněním předchozích hradů značně kontrastuje racionální a promyšlený fortifikační systém druhého předhradí Helfštejna, datovaný deskou na druhé bráně do roku 1480. Progresivita jeho podkovovitých bašt osazených v pravidelných intervalech a modernizace starších opevnění je spojena se stavebníkem Vilémem z Pernštejna, jenž však navázal na předchozí opevňovací aktivitu Voka ze Sovince (pětiboké bašty kravařského předhradí z let 1437—1467) a Albrechta Kostky z Postupic (hranolové bašty jádra a Kostkova věž u třetí brány z let 1467—1475; srov. Gardavský 1985). Charakterem opevnění Helfštejn značně předstihl ostatní moravské fortifikace, neboť známé baštové opevnění Hukvald se stavělo až od roku 1528 hluboko do 16. století (Menclová 1971, 21, 25).

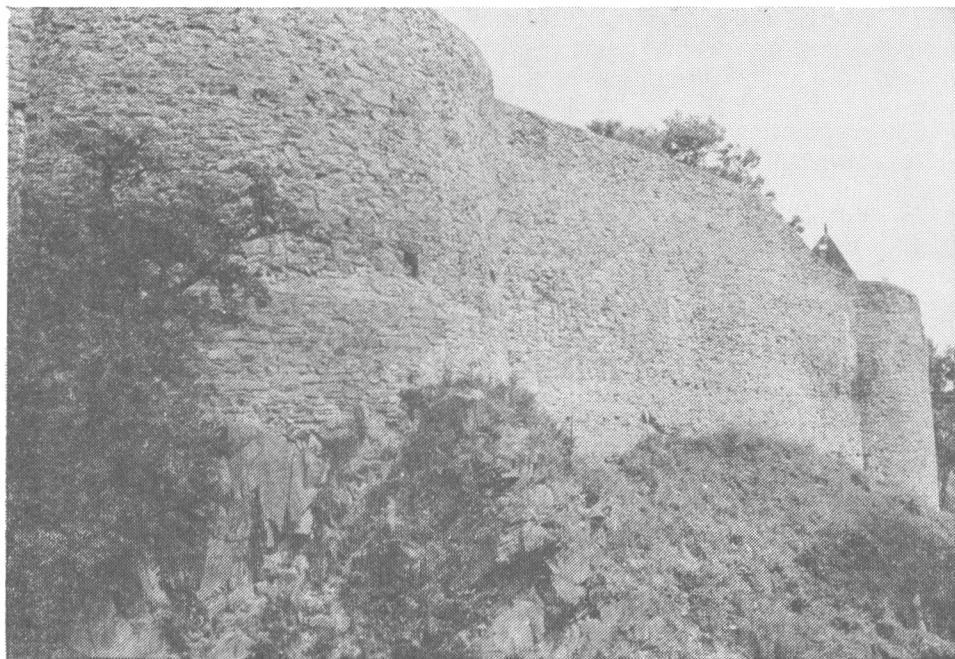
Relativně moderní fortifikaci získal někdy na přelomu 15. a 16. století hrad Zubštejn. Opevnění tvořené nízkými a masivními sešikmenými, kamenem oplentovanými valy a baštami v podobě rozlehlých rondelů obklopovalo jádro na úbočích a bylo původně datováno do doby hradištní. Zdá se, že bylo budováno urychleně jako provizorium pro okamžité zlepšení obranných možností hradu (Plaček 1986, 193—194, obr. 3 na s. 192).

Velká pozornost byla věnována též zvýšení bezpečnosti bran do hradů, které tvořily nejcitlivější bod v jejich obraně. Od počátku druhé poloviny 15. století obdržely některé z nich předbrání nejrůznějších forem. Samostatně hájitelné útvary na trase, již procházela příjezdní komunikace, byly vesměs situovány mezi šíjové příkopy. Na skále mezi příkopy před hradem ve Vranově byla ve zděné ohradě zbudována válcová průchozí (!) věž (Menclová 1961, 467) a analogicky se objekt neznámé podoby nacházel na oválné plošině ve Ždánicích (Plaček 1984). Na Zubštejně známe podobná zděná předbrání či předmostí dokonce dvě (Plaček 1986, 193, obr. 3 na s. 192).

Zvláštním případem bylo předbrání před kravařským předhradím Helfštejna. Pochází z doby před rokem 1470 a k jeho úpravě došlo za Pernštejnů. Tvořilo srostlicí hranolové a válcové věže připojené koridorem hradby k bráně kravařského předhradí. Brána byla prolomena v hranolové věži, v níž se cesta zalamovala. Celý objekt měl tedy charakter barbakanu a nahrazoval funkci staršího barbakanu z první poloviny 15. století (Gardavský 1985, 9). Jedinou čistou aplikací barbakanu, užívaného ostatně výjimečně i v Čechách, zůstává mohutný objekt tohoto typu, představený před severní předhradí hradu Pernštejna v poslední čtvrtině 15. století (Kudělka 1958, 8).

Významné byly též úpravy hradů související se zvyšováním odolnosti proti obláčacím palným zbraním velké a střední ráže s razantní (nízkou) dráhou střely. Novým fortifikačním prvkem, který měl chránit staré hrady před účinky zlepšující se dělostřelby, byla štítová zeď. Jako reminiscence na podobné objekty ze 13. století však nebyly součástí hradních jader, ale stály vysunuty, mnohdy osamoceně, ve směru ohrožení. Tak byla napříč ostrožny před rokem 1480 budována mohutná, výškově odstupněná zeď před Templštejnem (Plaček 1991a). Měla sílu 4,5 m a její západní část byla vybavena místností pro posádku. Tento fortifikační prvek také inspiroval Jana z Pernštejna, který v roce 1480 Templštejn získal, a uplatnil jej koncem století na Helfštejně (obr. 8). Zvětšil ovšem sílu zdi na 7,5—10 m a v duchu perňštejnských tradic ji nechal vybavit dvěma oblými výstupky. Zeď už ale obsahovala dělové komory se šesti střilnami mířícími do předpolí. Zdi procházel průjezd a koruna byla rovněž upravena pro obranu — postavení děl (Gardavský 1985, 7).

Zalomená štítová zeď silná 2,5 m, se dvěma věžemi na koncích byla rovněž ve 2. polovině 15. století vystavěna před jádrem Bítova a hradbou připojena k hradu, čímž



Obr. 8. Helfštejn (okr. Přešov). Štítová zeď hradu s oblými baštovitými výstupy.

se vytvořilo první předhradí (Plaček—Procházka 1986, 163). K zesílení hradby na 3,5 m došlo i na předhradí hradu v Loučkách (obr. 6). Ta za sebou kryla hospodářské objekty. Vzhledem k tomu, že hrad byl již v roce 1497 pustý, patří svým vznikem v polovině 15. století k nejstarším reprezentantům druhé vrstvy štítových zdí na Moravě (Plaček 1987, 246, obr. 2 : 1 na s. 248). Jediným případem štítové zdi vestavěné do jádra hradu, byl Brumov, kde štít nahradil někdy v polovině 15. století pozdně románskou hranolovou věž. Vysunutá půlválcová věž s krčkem, která chránila zprava bránu, obohatila použité řešení o aktivní prvek pro toto období již běžný (Kohoutek 1982, 212).

V jistém smyslu variantou štítové zdi, jež přehrazovala nepříteli přístup k hradu v úzké ostrožní poloze, byl obránci obsazený věžovitý fortifikační prvek bezprostředně před šíjovým příkopem, tedy jakási šíjová bašta. Na Rabštejně u Dukovan měla tvar válcové věže s břitem o \varnothing 8 m a je nepřímo datována před rok 1440 (Kouřil 1978, 138). Dokládá nové užívání věží s břitem v 1. polovině 15. století (Pernštejn, Bítov). Hranolový tvar měla obdobná bašta drahotušského hradu (obr. 9) přibližně z téže doby (Plaček 1988, 172; tam další lit. a analogie) a pentagonální dělová věž před Děvičkami má již renesanční utváření. Pochází až z třetiny 16. století, tedy z doby po obléhání Vídně Turky (Menclová 1966).

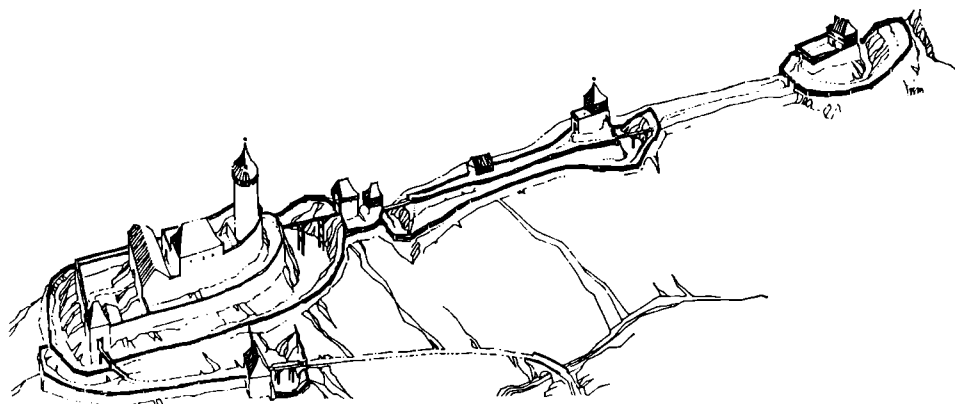
Druhou metodou, jak snížit efekt střelby obléhacích strojů, bylo oddálení palebných postavení mimo účinný dostřel nebo na jeho hranici. Bylo to nutné zejména v případech, kde se v nebezpečné blízkosti hradu vyskytovaly dominantní výšiny, respektive se terén přístupové strany zvedal nad niveletu hradu. Problematika je značně široká, a proto jen v největší stručnosti. V zásadě existují opevnění vysunutá, která vybíhají vstříc nepříteli, ale jsou s mateřskou pevností propojena. Jde přitom o jediný protáhlý objekt (Starý Jičín, Plankenberk; srov. Měřínský—Plaček 1988, 225; Plaček—

Procházka 1986, 26). Při menších rozměrech je vlastně modifikací šijové bašty, nebo jej tvoří samostatně hájitelná centrální fortifikace, často jen věž, spojená s hradem zdí či opevněným koridorem (Střilky, Drahotuše — obr. 9, Aueršperk, Cornštejn — obr. 10, Vranov, Cimburk u Koryčan, Hoštejn, Pyšolec — obr. 11; srov. Plaček — Procházka 1984, 169; Plaček 1988; Plaček 1986, 193, 195 — 196, obr. 2, 4 na s. 190, 194; Menclová 1964; Kubátová — Bartušek 1957, 3; Hurt — Svoboda 1940, 53; Plaček 1991, v tisku; 1991b, v tisku), případně tvořila předhradní akropoli (Bludov — obr. 12, Zubštejn; srov. Gardavský 1963, 56; Plaček 1986, 195, obr. 3 na s. 192).

Dalším typem jsou zcela samostatná předsunutá opevnění bez fortifikačního spojení s hradem, kdy posádka byla nucena při obležení spoléhat na své síly a minimální pomoc z hradu mohla být poskytována jen za určitých okolností (snížená viditelnost atd.). Tato forma vnějších opevnění byla realizována v dřevitohlinitém provedení (Cvilín, Cimburk u Trnávky, Drahotuše II — obr. 9), jako zděné věže ve valové fortifikaci (Cornštejn — obr. 10, Pernštejn, Mikulov; srov. Měřinský — Plaček 1990, v tisku; Kudělka 1958, 8; Richter et al. 1971, 95), nebo relativně rozsáhlé bollwerky vymezené oválnou či zalamovanou okružní hradbou (Hukvaldy, Nový hrad u Adamova; srov. Konečný — Merta 1980). V ojedinělých případech se tato opevnění svou velikostí a charakterem blíží běžným hradům. Jde o několikavěžový objekt před hradem Veveří (Konečný 1981, 240) a tzv. Baštu v Boskovicích, která zaujala vrchol Zámeckého vrchu. Obsahuje palácovou stavbu a je pravděpodobně následníkem původního sídla pánů z Boskovic (Plaček 1988a, 308 — 309, obr. 1 dole).

Dosavadní datování externích fortifikací se pohybuje od dosud výjimečného objektu na Aueršperku z počátku 15. století, přes hojnější výskyt ve druhé čtvrtině tohoto věku (Vranov, Hoštejn, Drahotuše, Pyšolec) a zvláště v jeho 2. polovině, až po první půli 16. století (Děvičky, Cornštejn — vysunuté opevnění, Starý Jičín, Mikulov). Přitom se obecně staršími ukazují vysunuté opevnění. Nepřehlédnutelnou úlohu při výstavbě předsunutých opevnění sehrál Dobeš Černoohorský z Boskovic, který byl stavebníkem obou mohutných zděných objektů před Hukvaldy a Novým hradem u Adamova. Upravené předsunuté opevnění Nového hradu se dokonce po zániku původního hradu na konci ostrožny stalo centrem novohradského panství. Podobně se rozšířením na přelomu 15. a 16. století změnilo předsunuté opevnění Nového Hrádku u Znojma (obr. 13) na hlavní obytnou budovu hradu.

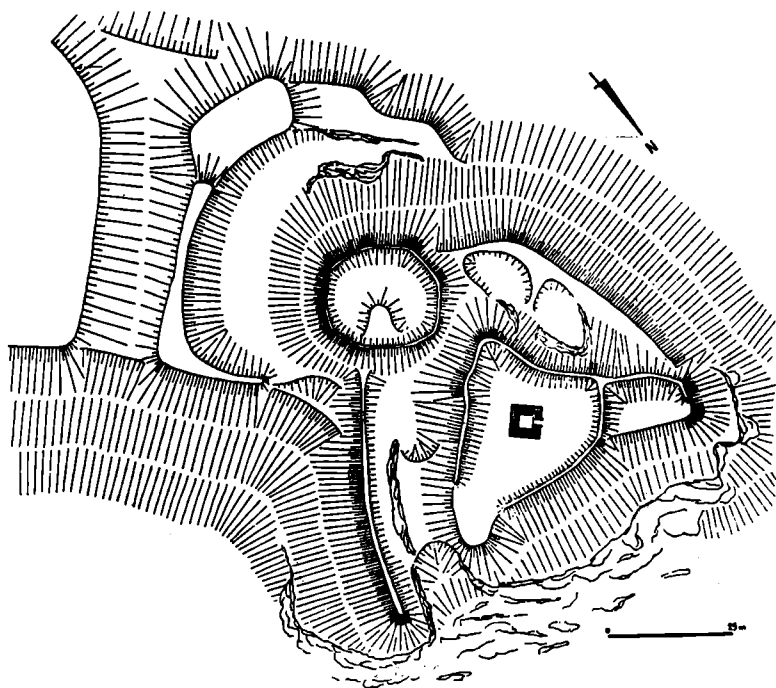
Zvláštní jevy představují lehce opevněná (val, mělký a úzký příkop) předpolí, u nichž se předpokládá, vedle ztížení přístupu ke hradu, také možná funkce tábořiště



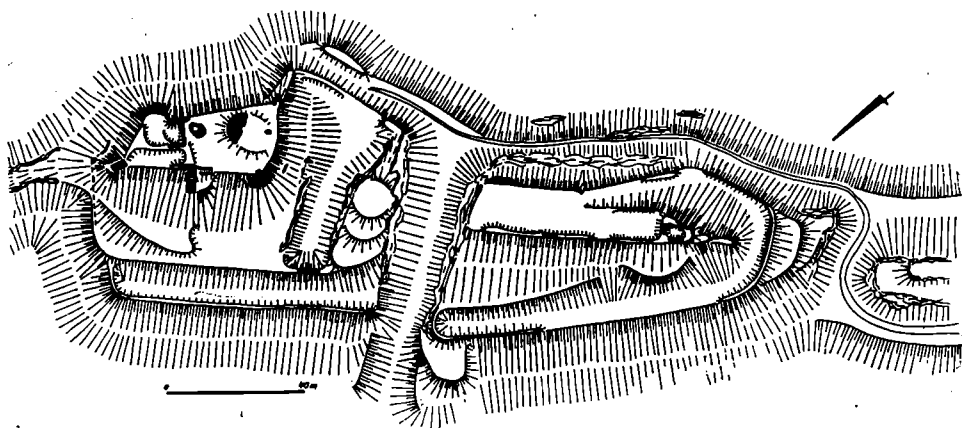
Obr. 8. Drahotuše (okr. Píseň). Hmotová rekonstrukce hradu se šijovou baštou, vysunutým a předsunutým opevněním.

menších vojenských oddílů, které si v neklidném 15. století řada feudálů udržovala. Taková předpolí známe na Auersperku (Plaček 1991b, v tisku), ve Ždánicích a na Chlumu u Bílavska (Plaček 1984; 1985, 64) a k tomuto účelu mohla sloužit i velká pozdně gotická předhradí Bludova (Gardavský 1963, 55), Lukova (Kohoutek 1985, 320), Zubštejna (Plaček 1986, 195, obr. 3 na s. 192) a další.

Shrňme-li dosavadní poznatky o vývoji hradů v pohusitském období, zjišťujeme, že stále převládaly tradiční tendence 14. století, i když částečně ovlivněné snahami po zvýšení rozsahu a pohodlí obytných prostorů. Pravidelné dispozice s několika obytnými

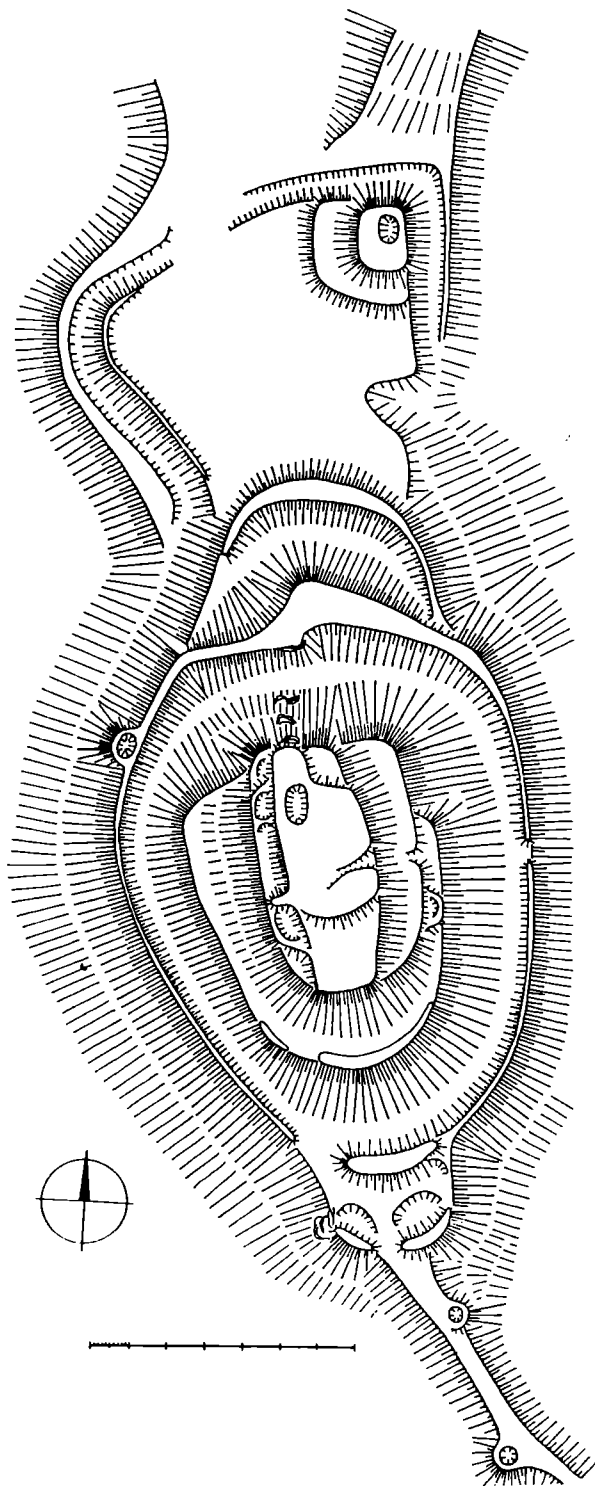


Obr. 10. Cornštejn (okr. Znojmo). Předsunuté opevnění s patrnými dvěma fázemi výstavby.



Obr. 11. Pyšolec (okr. Žďár n. Sáz.). Hrad s vysunutým opevněním ukončeným věží.

Obr. 12. Bludov (okr. Šumperk). Terénní náčrt hradu s předhradím — táborem a předhradní akropolí.





Obr. 13. Nový Hrádek u Lukova (okr. Znojmo). Objekt pozdně gotického předsunutého opevnění, který byl na konci 15. století přestavěn na hlavní obytnou budovu hradu.

nými křídly, zvláště ve městech, ohlašují blížící se nástup renesance. V opevňování jsme již konstatovali malou progresivnost, která se projevila v anachronickém používání hranolových bašt, a proto nepřekvapuje ani výstavba nových hradů postrádajících flankovací systém a retrospektivní využívání některých prvků až ze 13. století (věže s břitem). Ke změně dochází až po válkách česko-uherských, a to zejména na perněstejnských stavbách, kde se uplatňují podkovovité bašty a zemní rondely vybavené již pro užití dělostřelby. Mimořádné a frekvencí nemající v Evropě období jsou externí fortifikace, kterými byla vybavena celá řada našich hradů již od první poloviny 15. století. Tyto autochtonní reakce na častá obléhání neklidného století jsou příspěvkem českých zemí do vývoje evropských fortifikací, i když se ukázalo, že podobně jako aplikace vozové hradby v taktice polních vojsk nebyly součástí hlavního evolučního proudu. Ten směřoval ke vzniku bastionové soustavy, vhodně slučující potřebnou zvýšenou odolnost opevnění s řešením systému bočních a křížových paleb. Dlužno říci, že byla náročná na investice a pracovní síly, jež u nás v dotčeném období bezesporu chyběly. Budování externích fortifikací bylo tedy do jisté míry řešením z nouze a není bez zajímavosti, že podobnou ideu využili navrhovatelé fortového pevnostního systému 19. století.

Literatura

- AUDY, L., 1965: Jevišovice a okolí. Jevišovice – Znojmo.
BALOGH, J., 1974: Italienische Pläne und ungarische Bauten der Spätrenaissance, Acta technica Acad. Sc. Hungariae T. 77, 13–93.
BARTUŠEK, A. – KUBÁTOVÁ, T., 1951: Šternberk na Moravě. Státní hrad, město a okolí. Praha.
BARTUŠEK, A. – SVOBODA, K., 1955: Buchlov. Státní hrad a okolí. Praha.

- BELCREDI, L., 1990: Čepička – opevnění nad klášterem Porta Coeli v Tišnově-Předklášteří, ČMorMuz, Vědy společenské LXXV, 99–122.
- BŘÍZA, S., 1978: Záchraný výzkum Bruntál-zámek 1976 (okr. Bruntál), PV 1976, 111. Brno.
- CEREŠNÁK, B.–ZEMEK, M. et al. (ČADA, V.–ČERESNÁK, B.–HYNEK, M.–KLÍMA, M.–NOVÁK, V.–ŠVÁBENSKÝ, M.–TELEC, J.–TRAPL, M.–UNGER, J.–VAVREČKA, M.–ZEMEK, M.–ZIMÁKOVÁ, A.), 1979: Hodonín. Minulost a socialistická přítomnost města. Brno.
- ELIÁŠ, J. O., 1979: Stavební vývoj renesančního zámku v Kelci z hlediska pramenů, Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4, 76–108.
- 1986: Pozdně gotická tvrz v Kurovích na Holešovsku, VVM XXXVIII, 180–188.
- FELD, I., 1985: Kesőközépkori várkutatásunk újabb eredményei. In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű, 175–201. Budapest.
- GARDAVSKÝ, Z., 1961: Stav, formy a vývoj Nového Hradu u Šumperka, Severní Morava 7, 54–63.
- 1963: Nad zbytky bludovského hradu, Severní Morava 9, 54–63.
- 1985: Hrad Helfenštejn. Přerov–Brno.
- HLOBIL, I., 1973: K percepce italské renesance za Ctibora Tovačovského z Cimburka, Zprávy VÚ v Olomouci 160, 9–18.
- 1980: Erbovní deska Ctibora Tovačovského z Cimburka a Elišky z Melic v Tovačově – nejstarší památka renesanční heraldiky v českých zemích, VVM XXXII, 68–71.
- HOSÁK, L., 1938: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.
- HOSÁK, L.–INDRA, B.–JAŠKOVÁ, M., 1969: Hranice. Dějiny města I. Hranice.
- HRADY, ZÁMKY A TVRZE, 1981: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (I). Jižní Morava. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Ladislava Hosáka. Praha.
- HURT, R.–SVOBODA, K., 1940: Hrad Cimburk u Koryčan. Přerov.
- KAŠIČKA, F., 1973: Hrad Boskovice v minulosti a dnes, Památková péče 33, 216–226.
- KOHOUTEK, J., 1982: K nejstarším dějinám hradu Brumova, Gottwaldovsko od minulosti k současnosti 4, 199–226.
- 1985: Hrad Lukov – současný stav výzkumu, AH 10, 309–321.
- KONEČNÝ, L., 1981: Některé novější poznatky ke vztahu románských sakrálních a profánních objektů jižní Moravy. AH 6, 239–248.
- KONEČNÝ, L.–MERTA, J., 1980: Pokračování průzkumu středověkých opevnění kolem Nového hradu u Adamova, AH 5, 305–319.
- KOŮRIL, P., 1978: Přispěvek k poznání hradů Kozlova, Kufštejna a Rabštejna ve středním Pohrlaví na jz. Moravě, AH 3, 131–145.
- KUBÁTOVÁ, T.–BARTUŠEK, A., 1957: Vranov nad Dyjí. Státní zámek a okolí. Praha.
- KUDĚLKA, Z., 1958: Pernštejn. Státní hrad a okolí. Praha.
- 1958a: K dějinám hradu v Moravské Třebové, Umění VI, 253–262.
- LÍBAL, D., 1960: Stálá opevnění doby poděbradské a jagellonské. In: O. Frankenberger. Husitské válečnictví po Lipanech, 148–176. Praha.
- LÍBAL, D.–REML, L.: 1967: Nový Jičín, městská památková rezervace, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 1, 11–15.
- MENCLOVÁ, D., 1961: Vliv husitských válek na pozdněgotickou fortifikační architekturu, Umění IX, 433–471.
- 1964: Cornštejn. Brno.
- 1966: Děvičky. Brno.
- 1971: Frejštej. Brno.
- 1971a: Hrad Hukvaldy. Frýdek-Místek.
- MĚŘÍNSKÝ, Z.–PLÁČEK, M., 1988: Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, AH 13, 217–249.
- 1989: Upřesnění stavebně historického vývoje brtnického zámku v gotickém období. In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, 24–45. Brno.
- 1990: Externí fortifikace v okolí hradu Cornštejna, Castellologica bohemia, 2, v tisku.
- NOVÁKOVÁ, M., 1966: Tovačov. Ostrava.
- PAVEL, J., 1954: Pardubice. Státní zámek a městská památková rezervace. Praha.
- PLÁČEK, M., 1983: Přemyslovské hrady ve Strážnici a Uherském Ostrohu a jejich typologická příslušnost, VVM XXXV, 328–341.
- 1984: Zaniklý hrad na Palánku ve Ždánicích, Malovaný kraj XX, č. 2, s. 5.
- 1985: Hrad Chlum a historické okolnosti jeho vzniku, VVM XXXVII, 61–67.
- 1986: Hrad v horním povodí Svatky, AH 11, 189–200.
- 1987: Sídlištní struktura a hrady v povodí Loučky (Bobrůvky). In: Mikulovská sympozia. XVI. MS 1986. Vývoj obydlí, sídlištní a sídlištní struktury na jižní Moravě, 245–255. Praha.
- 1988: Externí fortifikace drahotušského hradu, Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy 1, 169–174.

- 1988a: K vývoji hradů v povodí Svitavy, AH 13, 307–320.
 - 1991: Fortifikační komplex v Hoštejně, Severní Morava 57, v tisku.
 - 1991a: Hrady v povodí Jihlavy a Rokytne, VVM XLIII, v tisku.
 - 1991b: Povrchový průzkum hradu Aueršperka (k. ú. Dvořiště, okr. Žďár n. Sáz.), PV 1988, v tisku.
- PLAČEK, M. – PROCHÁZKA, R., 1984: Hrad Střílky. Příspěvek k poznání moravské fortifikační architektury, AH 9, 167–178.
- 1986: K historii hradu Vraní Hory a Plankenberka, Severní Morava 51, 24–27.
 - 1986: K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě (Teze), AH 11, 159–170.
- PROKOP, A., 1904: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. II. Band. Wien.
- RICHTER, V. et al. (KRSEK, I. – STEHLÍK, M. – ZEMEK, M.), 1971: Mikulov. Brno.
- SPURNÝ, F., 1964: Sovinec. Ostrava.
- ŠIMEČEK, P., 1989: Nový Světlov, Naše pravda, roč. 45, č. 36, s. 6.
- ŠTROF, A., 1984: Příspěvek k poznání hradisk v Boskovické brázdě (okr. Blansko), PV 1982, 82–85. Brno.
- UMĚLECKÉ PAMÁTKY ČECH 1978: Umělecké památky Čech 2 (K/O). Praha.
- WEINELT, H., 1937: Grundriß der Schönhengster Burgenkunde, Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes 33, 1–87.
- 1937a: Schlesische Burgen. Burg und Schloß Freudenthal im Wandel der Geschichte, Freudenthaler Ländchen 17, 2–5, 9–12, 33–39.
- ZHÁNĚL, J., 1956: Zámek ve Vyškově, Zprávy Okresního muzea ve Vyškově, č. 2, nestr.

Zusammenfassung

Entwicklung der Burgarchitektur in Mähren und in Schlesien seit den Hussitenkriegen bis in das 1. Drittel des 16. Jahrhunderts

Die Stilllegung der Bautätigkeit in der vorhussitischen Zeit wurde auch nach 1419 fortgesetzt. Für den Zeitraum 1419–1436 mangelt es in Mähren an Beweisen für den so oft betonten fördernden Einfluß der Hussitenkriege auf den Ausbau der Fortifikationsarchitektur. Es gab z. B. nur wenige Befestigungen mit flankierenden Elementen für Feuerwaffen, insbesondere größeren Kalibers. Eine Wende kam erst, als Matthias Corvinus Mähren erobert hat, d. h. nach dem Oltmützer Frieden im Jahre 1478.

Eine wichtige Bereicherung älterer Burgbauten stellen die spätgotischen Bauarbeiten dar (Um- und Ausbau), dies insbesondere in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ihr Wohn- und Repräsentationscharakter ist bei uns jedoch weniger ausgeprägt wie vergleichsweise z. B. in Ungarn; es überwiegt der Wehr- und Nutzcharakter. In den Hintergrund tritt der militärische Charakter dieser Bauten im Falle der Stadtburgen. Als Beispiel für alleinstehende Neubauten auf Anhöhen dienen Čepička bei Tišnov und Hradisko bei Svitávka aus der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts, beide eindeutig mit Wehrfunktion. In den dreißiger Jahren wurde mit dem Bau der turmlosen Burg in Brtnice begonnen, die bis zum Ende des 15. Jahrhunderts um eine massive Vorburg mit einem prismenartigen Turm erweitert wurde. Über eine ähnliche Disposition verfügte auch Nový Světlov bei Bojkovice.

Andere Bauten entstanden im Anschluß an den Städtebau, meist an Ecken der Stadtmauern. Die Stadtburg in Nový Jičín aus der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts verfügt über einen symmetrischen Grundriß von 36 × 49 m. Am Ende des 15. bzw. Anfang des 16. Jahrhunderts entstand die im Grundriß viereckige Burg in Břilovec. In die Ecklage der Stadtmauern wurde auch die Burg in Bruntál situiert, deren Anfänge sonst unklar (ähnlich wie im Falle der Burg in Moravská Třebová) sind. Kurz nach den Hussitenkriegen entstand die Burg in Vyškov.

Es gab nun relativ wenige Neubauten, bekannt ist dagegen, daß viele bereits bestehende Burgen um- und ausgebaut wurden; es entstanden neue Vorburgen und neue Wohnräume. Als Beispiele dienen die Burgen in Záhřeb, Hodonín und Tovačov. Hier entstand nach 1503 – zum erstenmal in Mähren – ein modernes, aus Schüttschanzen mit Lehmringeln bestehendes Befestigungssystem. Weiters muß auch die Burg Pernštejn genannt werden. Zu beobachten sind Bemühungen um einen Ausbau der Wohnräume sowie der für Repräsentationszwecke dienenden Räumlichkeiten (Hukvaldy, Strážnice, Šternberk). Auf vielen mährischen Burgen wurden in dieser Zeitspanne Vorburgen errichtet. Nach 1450 war dies z. B. in Kunštát, Sovinec, Lukov, Zubštejn und Bludov der Fall. Der Ausbau einer Burg verfolgte außerdem das Ziel, das steigende Potential der Belagerungsmittel durch entsprechende Wehranlagen wertzumachen. Zu den ältesten Befestigungen gehören die Vorburg in Velké Meziříčí aus den dreißiger Jahren des 15. Jahrhunderts und Befestigungen in Vranov (Frain), Frejštejn und Nový hrad bei Hanušovice aus dem 2. Viertel des 15. Jahrhunderts. Aus der Burg Cornštejn entstanden etwa zur gleichen Zeit eine

fünfeckige Bastei und ein prismenartiger Turm. Zu weiteren Bauten zählen u. a. der Mauerring in Boskovice, der Burggraben auf der Burg Cimburk bei Koryčany und mehrere Türme und ein Tor auf der Burg Pernštejn.

Eine sehr progressive, aus hufförmigen Halbtürmen bestehende Befestigung entstand um das Jahr 1480 auf der Burg Helfštejn. Viel Augenmerk galt auch dem schwächsten Punkt der Burgbefestigung, der Sicherheit der Burgtore. Aus diesem Grund entstanden gemauerte Torbefestigungen oder Brückenköpfe (Frain an der Thaya, Helfštejn), teils auch auf der Burg Pernštejn; hier entstand vor 1470 ein Barbakane. Ein neues Befestigungselement, das die Wirkung des Artillerie feuers abwähren bzw. abschwächen sollte, waren in Richtung des möglichen Angriffes vorgebaute Schildmauern (T'emplštejn vor 1480, Helfštejn am Ende des 15. Jht., Bítov). Eine Variante der Schildmauer, die den Zugang zur Burg verhindern sollte, waren turmartige Befestigungen vor den Zungengraben (z. B. auf Rabštejn oder Drahotuše) oder sogar ein fünfeckiger Geschützturm, der im 1. Drittel des 16. Jahrhunderts vor der Burg Děvičky gebaut wurde. Eine weitere Methode zur Verringerung der Folgen des Gefechtsfeuers der Belagerungsmechanismen war die geeignete Situierung der Feuerstellungen außerhalb der wirksamen Schußweite. Mehr Abstand zu der Feuerlinie wurde entweder durch die Errichtung vorgezogener, miteinander verbundener Befestigungen (Starý Jičín, Pyšolec, Plankenberk) oder durch den Bau einer zentralen Fortifikation, die man selbständig verteidigen konnte (Střílky, Cimburk bei Koryčany, Hoštejn, Drahotuše), erzielt. Diese Befestigungen wurden sowohl aus Holz und Lehm (Cvilín, Cimburk bei Trnávka) als auch aus Stein und Ziegeln (gemauerte Türme in Cornštejn, Pernštejn, Nikolsburg) gebaut, oder sie waren als relativ umfangreiche Bollwerke mit eckigem Außenmauerwerk (Hukvaldy, Nový hrad bei Adamov) errichtet. Diese Befestigungen wurden vereinzelt zu Beginn des 15. Jahrhunderts, sehr oft aber in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts, und noch in der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts gebaut. Vorgezogene Befestigungen scheinen älter zu sein als die vorgebauten Fortifikationen. Einen besonderen Typ stellen leicht befestigte Vorfelder dar, die vermutlich als Lagerstätten für Militärtruppen gedient haben (Auersperk, Ždánice, Bludov, Lukov, Zubštejn).

Faßt man die gesamte Problematik der Befestigungsarchitektur der vorhussitischen Zeit zusammen, kann man feststellen, daß im Vordergrund die traditionellen Tendenzen des 14. Jahrhunderts stehen, die u. a. durch Bemühungen nach mehr Raum und Komfort getragen wurden. Symmetrisch gebaute Objekte mit mehreren Flügeln, die insbesondere in den Städten zu beobachten sind, signalisieren die kommende Renaissance. In der Befestigungstätigkeit selbst ist nur wenig Progressivität zu finden. Zu Änderungen kommt es erst nach den böhmisch-ungarischen Kriegen, und diese sind vor allem bei den Pernštejn-Bauten zu finden. Zahlreich sind die Außenbefestigungen, die im starken Maße vor allem in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts gebaut wurden. Diese sind eine autochtone Antwort auf die für das unruhige 15. Jahrhundert typischen Belagerungen und haben die Form vorgebauter Befestigungen. Sie sind gleichsam ein Beitrag der Länder der bühmischen Krone, also Böhmens und Mährens, zur Entwicklung europäischer Befestigungen. Zugleich muß man aber hinzufügen, daß sie nicht Bestandteil des Hauptstosses der Entwicklung waren. Dieser Entwicklungstrend zielte auf die Errichtung eines Bollwerkssystems hin, das eine widerstandsfähige Befestigung bot und das Problem des Seiten- und Kreuzfeuers gelöst hat. Dieses System war zweifellos kostenintensiv und erforderte eine hohe Anzahl an Arbeitskräften. An beidem hat es in Mähren zur besagten Zeit gemangelt. Die Errichtung der Außenfortifikationen war in gewisser Weise eine Notlösung. Nicht uninteressant ist in diesem Zusammenhang die Tatsache, daß auf diese Idee im 19. Jahrhundert die Verfechter des Festungssystems zurückgegriffen haben.

Abbildungen:

- Abb. 1. Čepička bei Tišnov (Kreis Brno). Fortifikation oberhalb des Klosters Porta coeli (nach L. Belcredi).
- Abb. 2. Brtnice (Kreis Jihlava). Massenrekonstruktion der Burg. 1—um das Jahr 1440, 2—um das Jahr 1470, 3—um das Jahr 1530.
- Abb. 3. Nový Světlov bei Bojkovice (Kreis Uh. Hradiště). Schema der gotischen Bauenwicklung. 1 — I. spätgotische Etappe, 2 — II. spätgotische Etappe, 3 — Umfang der bestehenden Bebauung.
- Abb. 4. Moravská Třebová (Kreis Svitavy). Entwicklungsschema des Schloßkerns (nach Z. Kudělka).
- Abb. 5. Lomnice bei Tišnov (Kreis Blansko). Erker der spätgotischen Kapelle.
- Abb. 6. Dolní Loučky (Kreis Ždár n. Sáz.). Beispiel einer spätgotischen Vorburg mit Eintrittskorridor und Schildmauerwerk der zweiten Vorburg.
- Abb. 7. Nový Hrad bei Hanušovice (Kreis Šumperk). Massenrekonstruktion der Burg um das Jahr 1450.
- Abb. 8. Helfštejn (Kreis Píerov). Schildmauerwerk der Burg mit rundlichen Zacken.

- Abb. 9. Drahotuše (Kreis Píerov). Massenrekonstruktion der Burg mit einer an der Landes-
zunge situierten Bastei und vorgeschobenen Befestigung.
- Abb. 10. Cornštejn (Kreis Znojmo). Vorgeschobene Befestigung; sichtbar sind zwei Bautappen.
- Abb. 11. Pyšolec (Kreis Žďár n. Sáz.). Burg mit vorgeschobener Befestigung, die in einen Turm
übergeht.
- Abb. 12. Bludov (Kreis Šumperk). Terrainskizze der Burg mit Vorburg — mit dem Lager und
der Vorburg-Akropolis.
- Abb. 13. Nový Hrádek bei Lukov (Kreis Znojmo). Objekt der spätgotischen vorgeschobenen
Befestigung, das Ende des 15. Jahrhunderts zum Hauptwohngebäude der Burg umge-
baut wurde.